

***Bohuslav Litera – Branislav Makyta – Karel Hirman –
Jiří Vykoukal – Jan Wanner: Energie pro Evropu.
Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru
s Evropskou unií.***

1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, 279 stran, ISBN 80-86861-70-8.

Ukrajinská plynová krize na přelomu let 2005/2006 vzbudila i v našich zemích poměrně široký zájem o region postsovětského prostoru. Autoři, kteří nikdy neměli s problematikou vztahu mezi Ruskem a státy bývalého Sovětského svazu nic společného, se předháněli v „odborných“ analýzách, zaměřených na ruské nebezpečí. Postupně jsme se dozvěděli o zlém Rusku, které utlačuje nevinnou Ukrajinu a trestá ji za její oranžovou revoluci, o notorickém nedodržování dohod ze strany Ruska, až po širší otázky v podobě zničení ruské demokracie a nebezpečí ruské světovlády. Hlavním problémem takových prací bylo, že byly psány v zajetí emocí a bez silnější opory ve znalosti problematiky, daleko blíže měly k literárním útvarům ve stylu science fiction než k seriózním pracím. Dojmologie vítězila nad analýzou faktů a vztahů.

Po odeznění hysterie, která se kolem celé aféry rozpoutala, mají konečně prostor zaznít seriózní analýzy, v době krize přehlušené aktuální a většinou tendenční publicistikou, podávající černobílé vidění světa. Recenzovaná publikace je právě prací, která má vysvětlit celou složitost energetických vztahů, které byly zjednodušovány až k samé hranici parodie. Vysvětluje mechanismy a okolnosti, jež provázejí těžbu, přepravu a v neposlední řadě také prodej zemního plynu.

Silnou stránkou knihy je důraz na nestrannost pohledu. Autoři si nijak neidealizují ani jednu ze stran, vstupujících do procesu těžby, přepravy a prodeje energetických surovin. V této oblasti opravdu nejde o soubor hodných proti zlým, ale o zisk. Před očima se nám pak objevuje realita značně cynická. Gazprom, a tedy Rusko, levně nakupuje zemní plyn ze Střední Asie a následně jej prodává za evropské ceny, evropské společnosti pomáhají přežít diktátorským režimům Střední Asie obrovskými finančními investicemi, nakupují plyn od Gazpromu, aby jej následně prodávaly za dvojnásobek do evropských zemí, tranzitní země zneužívají svého postavení pro ekonomický i politický nátlak na Rusko. To je jen krátký nástín praktik, které se v energetické oblasti používají.

Kniha je rozdělena do několika studií, zaměřených na nejvýznamnější otázky energetické problematiky. Její strukturu tvoří stati, zabývající se na energetickými vztahy mezi Ruskem, ale nejen jím a zeměmi střední Evropy. Autoři se tak po úvodní shrnující kapitole věnují vztahům Ruska k Evropské unii (EU) a k Ukrajině, největší důraz kladou však na otázky energetického zásobování zemí střední Evropy. Z pohledu významu ropy jako hlavní strategické suroviny a zemního plynu jako nejdůležitější „čisté“ suroviny je právě těmto dvěma komoditám vyhrazen největší prostor. Ačkoli nejsou ignorovány ani jiné suroviny (jako například uhlí v polském případě), je pochopitelné, že hlavní pozornost je věnována právě ropě a zemnímu plynu.

Zemní plyn je navíc v daleko výraznější míře než ropa surovinou nikoli pouze „ekonomickou“, ale také politickou. To platí především ve vztahu k zemím střední a východní Evropy, které do velké míry závisejí na dodávkách plynu z Ruska, zatímco u ropy je diverzifikace daleko jednodušší a tím i rozvinutější. Přerušení dodávek plynu má proto pro cílovou zemi přímo fatální následky, zatímco – jak ukázaly události ze začátku roku 2007 – v oblasti ropy disponuje většina států poměrně vysokými zásobami. Nicméně i tak se jak příjemci surovin, tak i jejich dodavatelé snaží o co největší diverzifikaci přepravních tras. Proti tomu stojí tranzitní země, jejichž zájmem je naopak co největší koncen-

trance přepravy přes své území. Co se tedy zdá být bojem za ideály, se po podrobném zkoumání ukazuje být především komerčním zájmem.

V první studii shrnuje její autor *Bohuslav Litera* základní rysy energetického odvětví v postsovětském prostoru ve vztahu k Evropě. Zabývá se především otázkami rozmístění jednotlivých těžebních oblastí, spojením ropovody a plynovody, obchodními vztahy a dalšími otázkami, které se problematiky bezprostředně dotýkají. Kromě jiného se věnuje i perspektivám ruského plynárenství. Správně upozorňuje na to, že stejně jako Evropa hledá další zdroje energetického zásobování a snaží se diverzifikovat dodavatelské portfolio, tak i Rusko se musí starat o diverzifikaci příjemců svých surovin. Přesto tato skutečnost pro příští desetiletí neznamená, že by se pouto vzájemné závislosti obou partnerů mohlo roztrhnout. Ani jedna ze stran si nemůže dovolit se náhle zbavit svého partnera. EU dováží podstatnou část svých energetických surovin z Ruska, Rusko je závislé na obchodu s Evropskou unií. Zároveň však lze namítnout, že zatímco by Rusko bez příjmů z ropy a ze zemního plynu po určitou dobu přežilo, zastavení dodávek plynu z jakéhokoli důvodu by znamenalo pro Evropu díky nedostatečným zásobám téměř okamžitý kolaps.

Branislav Makyta se zabývá otázkami kolem vztahů mezi EU a Ruskem. Ty komplikuje hned několik faktorů. Pravděpodobně nejvýznamnějším z nich je schizofrenické chování Evropské unie ve vztahu ke svým vnějším partnerům. Nejednotné vystupování se projevuje i ve vztahu k Rusku. Polsko se snaží v rámci EU prosazovat jednotnou linii, což v jeho očích znamená zachování, respektive posílení tranzitu energetických surovin přes jeho území. Naproti tomu Německo odmítá za tento tranzit platit. Německo navíc nechce spoléhat na přepravu tak zásadních surovin přes území nespolehlivého Běloruska, jistou míru nedůvěry zcela zjevně cítí i vůči Polsku. Na jednu stranu jsou tak přijímány deklarace o společném postupu, na druhé straně se země i nadále chovají podle principu národních států. Není ani třeba připomínat, že Rusko je takovéto disonance schopné využít ke svému prospěchu. Bylo by ovšem chybou toto vyčítat Rusku, daný stav je námětem k zamyšlení pro samotnou Evropu.

Komplikací ve vztahu mezi Ruskem a EU je trvalé odmítání ratifikace *Energetické charty* ze strany Ruska. To v čele s plynárenskou a dnes již i ropnou společností Gazprom odmítá dokument jako nevyvážený, výrazně orientovaný na potřeby příjemce surovin, nikoli jejich producenta. Rusko tak chrání své zájmy proti zájmům EU. Není nutné jej za to odsuzovat, ale není ani důvod jej za to chválit.

V další studii se *Bohuslav Litera* zabývá vztahem Ruska a Ukrajiny v energetické oblasti. Jak již název studie (*Rusko-ukrajinské střety v energetické sféře*) napovídá, autor vidí vztah mezi oběma zeměmi jako historii trvalého střetávání. Ukrajina v tomto pohledu není ani zdaleka „slabším“ partnerem. Svě silné postavení odvozuje od pozice dominantní tranzitní země, skrz níž protéká přibližně 90 % zemního plynu z Ruska. Díky tomuto silnému postavení a díky ruské snaze používat levnou surovinu jako ospravedlnění politického tlaku si Ukrajina po dlouhou dobu „užívala“ nízkých cen zemního plynu. Častými byly také ukrajinské dluhy vůči Rusku za dodávky surovin, většinou buď nespáčené, nebo převáděné z peněžního vyjádření do dodávek služeb a zboží.

Prakticky ihned po nástupu prezidenta Putina do úřadu byla zintenzivněna snaha o diverzifikaci přepravních tras tak, aby tranzit přes jednu zemi nečinil více než třicet procent. Takový podíl je obecně považován za optimální. Rusko tedy začalo, popřípadě zintenzivnilo práce na projektech Jamal – Evropa, Modrý potok (Blue stream) a následně také ropovodu a plynovodu po dně Baltského moře. Ukrajina by tím pochopitelně ztratila své výlučné postavení v transportu zemního plynu. Z pohledu Ruska, respektive Gazpromu, který je jako dodavatel odpovědný za zajištění přepravních tras, se ukrajinská krize stala dalším potvrzením nutnosti pokračovat v politice snižování ukrajinského vlivu.

Závěrem se *Bohuslav Litera* vyslovuje k samotné ukrajinské plynové krizi přelomu let 2005/2006. Vidí ji jako projev ruské reakce na barevné revoluce, proběhlé v postsovětském prostoru (v Gruzii či na Ukrajině). Na adresu Ruska doslova říká: „*Evidentně ne-*

chtělo zůstat »dojnou krávou« i pro země, v nichž proběhly různobarevné revoluce.“ (Litera – Makyta – Hirman – Vykoukal – Wanner, 2006, s. 96.) K tomu je však nutné dodat, že s odstupem času se ukázalo, že tuto roli odmítlo hrát i u zemí, v nichž žádné revoluce neproběhly (Bělorusko). Práce si tak již nyní říká o pokračování v podobě fundovaného zhodnocení „pokrizového“ vývoje.

Karel Hirman předkládá čtenáři analýzu role České republiky a Slovenska pro tranzit a spotřebu ropy a zemního plynu. Obě země představují pro ruské suroviny významné přepravní koridory na jejich cestě do západní a v případě Slovenska též jižní Evropy. Ruská snaha o diverzifikaci tranzitních cest a o obejití prostředníků představuje pro obě tyto země (podobně jako pro Ukrajinu a částečně pro Polsko) ohrožení jejich zájmů. Tranzit ruských a kaspických surovin představuje tak spíše předmět konkurenčního boje mezi jednotlivými firmami, stejně jako mezi státy.

Jiří Vykoukal ve svém obsáhlém příspěvku hodnotí energetickou politiku Polské republiky. Polsko zdědilo strukturu, jednostranně založenou na „špinavém“ uhlí. Po celá devadesátá léta vyvíjí proto snahu zajistit si přístup i k jiným zdrojům energetických surovin, v poslední době hlavně k zemnímu plynu. Polsko také nastoupilo cestu budování silné „národní“ společnosti, která by se měla v rámci Evropy stát významným hráčem. PKN Orlen proto za podpory svého majoritního vlastníka, tedy polského státu, skupuje zahraniční aktiva. Často se tak ovšem děje i pomocí praktik, které lze jen stěží hodnotit jako standardní. Firma je proto opředená množstvím skandálů, zasahujících až do nejvyšších pater polské politiky (Litera – Makyta – Hirman – Vykoukal – Wanner, 2006, s. 156).

Jan Wanner se ve své stati věnuje otázkám kaspického regionu, který nabývá stále větší důležitosti. Sřetávají se zde zájmy hned několika velmocí a výraznou roli zde hrají nejen globální hráči (Rusko, USA, v poslední době stále výrazněji EU), velmoci regionálního významu (Turecko, Írán) a samozřejmě státy přímo ležící v regionu, ale i ropné a plynárenské společnosti. Právě tato oblast je nejviditelnějším místem střetávání zájmů jednotlivých aktérů. Jak autor zdůrazňuje, nelze vnímat ani některá zdánlivě neotřesitelná spojení jako neochvějná. Prakticky jedinou konstantou je tak prozatím americký přístup, dominantně založený na politických motivech (aktivní kroky proti posilování Íránu v oblasti, podpora států snažících se o vyvázání z politické i ekonomické závislosti na Rusku, a to i přes nevýhodnost projektů). Naproti tomu Turecko, dlouhou dobu vnímané jako americký spojenec, se díky své pružné politice otevřenosti ke spolupráci jak s Ruskem, tak i s USA stává ještě významnějším hráčem v oblasti.

Jan Wanner zdůrazňuje extrémní labilitu regionu s velkým podílem států, založených na režimech se silně personifikovanou mocí (viz Litera – Makyta – Hirman – Vykoukal – Wanner, 2006, s. 252). Proti takové obavě lze ale postavit celou plejádu světových států, kteří s klidem a do značné míry s ulehčením přijali výsledky turkmenských „voleb“ po smrti prezidenta Saparmurata Turkmenbaših. Zatím se tedy spíše zdá, že neklid v oblasti není v zájmu ani jednoho z účastníků kaspických geopolitických hrátek.

Nakladatelství Eurolex Bohemia patří dík za vydání odborné práce, přinášející tolik věcných a na přesné argumentaci založených názorů. Jde o určitou formu osvěty, která si ce nemůže ovlivnit davy, které touží po jednoduchých pravdách, ale je zásadní pro všechny, kdo chtějí zkoumat problémy v jejich podstatě. K silným stránkám recenzované knihy patří bezpochyby mimo jiné historický přístup autorů, který umožňuje pochopit kořeny současných krizí a procesů.

Jedinou výtku si tak zaslouží absence důkladnější korektury, která by odhalila prohřešky proti jazyku, které nutně při psaní obsáhlejších textů vznikají. U některých příspěvků se dokonce zdá, že korektura nebyla provedena vůbec. Není také úplně jasné, proč byly mapy v příloze ponechány v původních jazycích. Nicméně i to představuje pouze detail, který by neměl nijak zkazit celkový dojem z knihy.

Knihy je cílena na přemýšlivého čtenáře, který hledá fakta a věcné závěry oproštěné od emocí. Nenajdeme zde bojovné teze o nutnosti obrany proti zlému Rusku. Autoři si kla-

dou za cíl informovat o reálné situaci. Nedělají politiku, tu nechávají jiným. Nicméně doufejme, že ti, kdo politiku dělají, budou číst právě takové práce, jako je recenzovaná kniha a ne povrchní shrnutí na jednu stránku. Jen rozhodnutí učiněná na základě kvalitních informací mají šanci být správná.

Karel Svoboda